

5777

Torah from Around the World

De rechtvaardige zal bloeien als een palmboom; als een ceder op de Libanon gedijen (psalm 92:13). Zoals de palm en de ceder kronkels noch overtollige groeisel hebben, zo kent de tsaddiek achterbaksheid noch overtolligheid. Zoals de palmboom en de ceder lange schaduwen vooruit werpen, zo strekt de beloning voor de rechtvaardige zich ook 'ver uit'. Zoals de palmboom en de ceder zich omhoog richten, zo richt het hart van de tsaddiek zich op God. Zoals de palmboom en de ceder hun verlangens hebben, zo heeft de rechtvaardige een verlangen: zijn verlangen geldt de Eeuwige.

Genesis Rabba, Lech lecha, 41:1

Sjabbat 22 april 2017 / 26 Niesan 5777, Sjemini, Wajikra/Leviticus 9:1 - 11:47

Tanach blz. 212 - 219

Haftara: 2 Sjmoeëel 6:1-7-17

Tanach blz. 617 - 620

Commentaar: Rabbijn Jonathan Sacks, emeritus opperrabbijn van het Gemenebest.

vertalers: Jaap Frank en Sabine Frank-Fiedler

[Het Engelse origineel](#)

Het gevaar van enthousiasme

De geschiedenis van woorden kan soms net zo onthullend zijn als het graven in de ruïnes van een oude stad. Neem bijvoorbeeld het Nederlandse woord enthousiasme. Momenteel duiden we dit positief. Een woordenboek omschrijft dit als een gevoel van vitale interesse voor een specifiek onderwerp of activiteit, evenals een gretigheid om er aan deel te nemen of bij betrokken te zijn.' Enthousiaste mensen zijn gepassioneerd, hebben extra betrokkenheid en opwinding, wat aanstekelijk kan zijn. Het is een van de gaven van een topleeraar of een voorman. Mensen volgen gepassioneerde mensen. Ontwikkel enthousiasme als je anderen wilt beïnvloeden.

Toch had dit woord niet altijd een positieve lading. Oorspronkelijk doelde men op iemand die bezeten was door een geest of een demon. In het Engeland van de zeventiende eeuw refereerde Enthousiasme aan extreme en revolutionaire protestante sektes en meer algemeen aan de Puriteinen die vochten in de Engelse burgeroorlog. Het werd synoniem voor gretig en fanatiek godsdienstig extremisme. Het werd gezien als een irrationele, vluchtige en gevaarlijke emotie.

De Schotse filosoof David Hume (1711-1776) schreef een fascinerend essay over het thema enthousiasme. Hij begint met vast te stellen dat 'het corrumperen van de beste dingen levert de slechtste op'; met name geldt dit bij godsdienst. Er zijn, zo zegt hij, twee mogelijkheden waarin een godsdienst fout kan gaan: door bijgeloof en door enthousiasme. Twee nogal verschillende fenomenen.

Bijgeloof wordt geprikkeld door onwetendheid en angst. We hebben weleens irrationele vrees, angsten en paniek waar we ons tegen verweren met even irrationele hulpmiddelen. Enthousiasme is daar het tegengestelde van, namelijk het resultaat van overtrokken vertrouwen. De enthousiasteling, in een hoge staat van geëxalteerde geloofsbeleving, komt tot de overtuiging dat hij, door God zelf geïnspireerd, derhalve gemachtigd is om redelijkheid en terughoudendheid te veronachtzamen.

Enthousiasme „vindt zichzelf in voldoende mate gekwalificeerd om zonder enige hulp van een menselijke tussenpersoon de Godheid te benaderen.“ Diegene die zich zo gegrepen weet door wat hij beschouwt als geestelijke extase, acht zichzelf in staat om de geboden te veronachtzamen die gewoonlijk deel uitmaken van het handelen van priesters. "De fanaticus heiligt zichzelf en verbindt daarmee aan zijn persoon een aard van heiligheid die ver uitgaat boven datgene wat formaliteiten en rituele instellingen kunnen overdragen aan ieder ander." Regels en verordeningen, zo denkt de enthousiasteling, zijn er voor het gewone volk, niet voor ons. Wij, door God geïnspireerd, weten wel beter. En dat, zei Hume, is nou net erg gevaarlijk.

Hier hebben we de exacte beschrijving van de zonde die de doodsoorzaak is van Nadaw en Avihoe, de twee oudste zonen van Aharon. Kennelijk beschouwt de Tora hun dood als veel betekenisvol, omdat de Tora er in niet minder dan vier gevallen naar verwijst (Wajikra / Leviticus 10:1-2; 16:1, Bemidbar / Numeri 3:4; 26:61). Omdat het gebeurde op de dag van de inwijdingsceremonie van het Misjkan was het een onthutsende tragedie op een van de belangrijkste rituele momenten in de Joodse geschiedenis.

De geleerden waren verward door deze gebeurtenis. De tekst zelf zegt alleen maar dat „zij een niet toegestaan vuuroffer brachten“ (esj zara) aan de Eeuwige, een offer dat Hij niet had verlangd. Er kwam vuur voort uit de aanwezigheid van God en verzengde hen, en zij stierven in Zijn aanwezigheid." Klaarblijkelijk vonden de geleerden dat er nog iets meer moest zijn, een zonde of karakterfout die zo'n ijselijke en drastische straf rechtvaardigde.

Aanwijzingen in de bijbelse tekst samenvoegend, deed sommigen speculeren dat zij schuldig waren aan het betreden van het Heilige der Heiligen; dat zij een besluit hadden genomen zonder met Mosjè en Aharon te overleggen; dat zij beneveld waren; niet volgens voorschrift waren gekleed; zich niet hadden schoongewassen in water van het wasvat; dat zij zich zelf zo belangrijk vonden; dat ze niet waren getrouwd omdat ze vonden 'dat geen vrouw goed genoeg voor ze was'; of dat zij vol ongeduld wachtten op het sterven van Mosjè en Aharon om zodoende de leiders van Jisraeel te kunnen worden.

Sommigen veronderstellen dat de zonde waarvoor ze werden gestraft helemaal niet op die dag had plaatsgevonden, maar maanden eerder was gebeurd bij de berg Sinai.

De tekst stelt dat Nadaw en Avihoe, samen met zeventig ouderen de berg beklommen en dat zij de God van Jisraeel zagen (Sjemot/Exodus 24:10) God hief zijn hand niet tegen de leiders van Jisraeel op; zij zagen Hem, en zij aten en dronken (Sjemot /Exodus 24:11). Dit impliceert dat zij toen straf verdienden door niet hun hoofd af te wenden, of door te eten en

te drinken tijdens een zo heilig treffen. God evenwel stelde de straf uit om geen verdriet te veroorzaken op de dag dat Hij een contract sloot met het volk.

Dit zijn allemaal interpretaties volgens de Midrasj: waarachtig, waarheidsgetrouw en belangrijk maar niet volgens de onopgesmukte betekenis van de tekst. De tekst is duidelijk. Op elk van de drie momenten waar hun dood wordt vermeld zegt de Tora slechts dat zij „niet toegestaan vuur offerden.” De zonde was dat zij iets deden dat niet was opgedragen. Zeker, zij handelden uit de hoogste motieven. Mosjè zei meteen na hun dood tot Aharon dat dit was wat God bedoelde toen Hij zei „Door degenen die in mijn nabijheid verkeren, word Ik geheiligd” (Wajikra 10:3). Een midrasj zegt dat Mosjè zijn broer geruststelde door te zeggen: „Zij waren dichterbij God dan jij of ik.”

De ontwikkelingsgeschiedenis van het woord 'enthousiasme' helpt ons overigens deze episode te begrijpen. Nadaw en Awihoe waren 'enthousiastelingen', niet in de hedendaagse betekenis maar volgens de betekenis die het in de zeventiende en achttiende eeuw had. 'Enthousiaste mensen' waren zij die, vervuld van godsdienstige passie, geloofden dat God ze inspireerde tot daden die indruisten tegen wetten en gewoontes.

Ze waren buitengewoon heilig, maar tevens mogelijk zeer gevaarlijk. Met name David Hume zag dat enthousiasme in deze betekenis van het woord haaks stond op het denken van het priesterdom. In zijn woorden zijn alle enthousiaste mensen bevrijd van het juk van de geestelijkheid en gaven zij uitdrukking aan een grote mate van onafhankelijkheid inzake hun toewijding vanuit minachting voor formalisme, ceremonies en tradities.

Priesters begrijpen de kracht en daarmee ook het gevaar van heiligheid. Dat verklaart waarom gewijde plaatsen, tijden en rituelen door middel van regels dienen te worden bewaakt. Zoals een kernreactor moet worden bewaakt door de meest zorgvuldige isolatie. Denk maar aan wat er mis ging toen die het liet afweten, zoals in Chernobyl bijvoorbeeld, of in Fukushima in Japan in 2011. De gevolgen kunnen vernietigend en langdurig zijn.

Het ongevraagd naar het tabernakel brengen van een vuuroffer lijkt een klein vergrijp. Zo kan een enkele, niet toegestane daad binnen het bereik van het heilige een breuk in de wetten die de heiligheid omgeven opleveren, een breuk die na verloop van tijd kan uitgroeien tot een gapend gat. Enthousiasme, hoe onschuldig ook dat mag overkomen, kan in sommige manifestaties in korte tijd uitgroeien tot extremisme, fanatisme en door geloof ingegeven geweld. Dat gebeurde in Europa gedurende de godsdienstoorlogen van de zestiende en zeventiende eeuw, en het is vandaag de dag in sommige gebieden nog steeds gaande.

Zo merkt David Hume op dat „De menselijke rede en zelfs moraal worden als misleidende gidsen verworpen door enthousiastelingen (fanatici), terwijl de fanatieke dwaas zich blindelings uitlevert aan wat hij houdt voor Godgegeven inspiratie, maar wat evengoed oververhitte eigenwaardering of razende woede kan zijn.

Inmiddels begrijpen we tot in detail dat het menselijk brein twee verschillende systemen kent, die Daniel Kahneman respectievelijk „het snelle en het trage denken” noemt.

Het limbische, snelle denken, reageert vooral op emoties die onze angsten veroorzaken.

Het trage brein, de prefrontale cortex, beheert de ratio, de overweging en is bij machte om in een langdurig proces de gevolgtrekkingen na te gaan waartoe alternatieve handelingen leiden. Het is geen toeval dat we over beide systemen beschikken. Zonder instinctieve reactie(s) die door gevaar worden opgeroepen, overleven we niet. Maar zonder het trage brein dat wikt en weegt zouden we onszelf keer op keer tegenkomen door destructief en zelfvernietigend gedrag. Persoonlijk geluk en het voortbestaan van de beschaving zijn afhankelijk van het streven naar een subtiel evenwicht tussen beiden.

Juist omdat godsdienstigheid bij uitstek dergelijke passies oproept, heeft het de beperkingen van wetten en rituelen nodig, en heel de complexe dans rond godsdienstigheid. En wel zo, dat

het geloofsvuur wordt beheerst en verlicht, en een glimp van Gods glorie toont. Anders kan het een razend inferno van destructie worden, dat levens verslindt. Na vele eeuwen hebben we 'enthousiasme' in het Avondland zodanig dat we erover kunnen denken als een positief geladen kracht.

Toch mogen we nooit vergeten dat dit niet altijd zo is geweest. Juist daarom kent het Jodendom zo veel wetten en geeft het zo veel aandacht aan het detail. Hoe dichter we bij God raken, des te meer wetten en details we nodig hebben.